

Lars Lindeståhl

Lars Linderstål berättar för Ekerö-Munsö Hembygdsförening om
plantskolan vid Ekebyhov

=====

Jag har blivit ombedd av Ekerö-Munsö Hembygdsföreningen att berätta om Ekebyhovs Plantskola, när den anlades och att komma med några synpunkter på den. Det är litet svårt för jag var inte född när min far skrev på kontraktet om att han skulle bli anläggare av Ekebyhovs Plantskola. Det var 1916 som han träffade den överenskommelsen i november och jag föddes i september 1917. Men av vad jag har hört berättats och delvis av egna minnen så har en del varit värt att notera.

Det första beviset jag vet på att det skulle anläggas en plantskola vid Ekebyhov var ett kontrakt skrivet av ryttmästare Ihre och som min far trädgårdsmästaren John Johansson undertecknade och det är av följande lydelse:

"Under förutsättning av godkännande av bolagsstämma med AB Ekebyhovs Trädskolor, Stockholm, antages härmed Herr John Johansson, Västatorp, Atvidaberg, till föreståndare för AB Ekebyhovs Trädskolor som trädgårdsmästare på följande villkor: Herr Johansson antages för tiden 1 november 1916 - 31 oktober 1921 med ett års ömsesidig uppsägning. Lön per år utgår med kronor 2.500, kronor 3.000 fr o m 1 november 1919, tantiem med 15% av det belopp som ställs till bolagsstämmans förfogande sedan aktieägarna erhållit 6 respektive 8 procents utdelning i enlighet med upprättat kostnadsförslag för trädskolors användning. Bostad om 3 rum och kök inbegripet kontorslokal samt 1 rum den närmast övre våningen, fri vedbrand, fria grönsaker samt flyttningssersättning. Föreståndaren äger att ställa sig till efterrättelse av bolagets styrelse utfärdad instruktion. Ekebyhov den 27 augusti 1916.

Bevittnas av K. Andersson och S.O. Wallén och underskrivet då av trädgårdsmästaren John Johansson och bevittnades av Karl Schylt och Erik Bäckman. Kontraktet förlänges på 5 år räknat fr o m 1 november 1922 i enlighet med förestående villkor - det var ett tillägg som utfärdades den 30 oktober 1922."

Hur det kommer sig att min far fick föreståndarskapet vid Ekebyhovs Trädskolor det vet jag ingenting om. Det kan ju vara att ryttmästar Ihre hade förbindelse med baron Adelswärd vid Atvidaberg som ägde Adelsnäs Plantskolor där min far då var lärare och förman vid trädgårdsskolan. Alltnog han flyttade upp och det var väl inte helt bekymmersfritt. Från Atvidaberg som var ett ganska bra municipalsamhälle till en ö utanför Stockholm med enda kommunikationsmedel en båt från Mälartorget. Landsväg fanns men det var en lång väg när det inte fanns bussar eller bilar utan det var då att ta till hästskjuts som enda alternativ. Alltnog min familj - jag var inte med i familjen då - flyttade från Atvidaberg med 5 barn min mamma och pappa. Barnen var då mellan 8 år och 1 år. Det var säkerligen ganska besvärligt för min mamma att komma dit. Men det hör inte hit det var plantskolan jag skulle berätta om.

När man idag ser det område som då utgjorde plantskolan eller trädgårdsskolan vilket man nu vill kalla det så är det nu industriområdet närmast Rörmaren.

Man kan då fråga sig hur kom då ryttmästar Ihre på idén att anlägga en plantskola. Familjen Ihre har ju alltid varit en intelligent och förutseende släkt. Jag skall inte upprepa hela den långa digra lista av framstående personligheter som familjen utgörs av. Det finns säkert att tillgå på annat ställe.

Men Johan Ihre insåg väl att den urbanisering som började även i Sverige medförde att folk koncentrerades till städerna. Man flyttade även till utkanterna och trädgårdsstäder bildades. Här vid sstockholmstrakten blev det en mängd områden: Enskede, Älvsjö, Norrviken, Tureberg och vi har Ulvsunda, Spånga, Äppelviken och Smedslätten, Alsten och Nockeby.

Det var ju gårdar som styckades och det blev stora tomter inte som dagens radhus- eller kedjehustomter utan områden på mellan 2000 och 5000 kvadratmeter. Där skulle då planteras träd och växter och självfallet var att man här hade en marknad för träd och buskar och prydnadsväxter och det fanns ett behov som skulle täckas. Det fanns endast två större plantskolor i Stockholms närhet. Det var Experimentalfältet och Bergianska Trädgården som även hade andra uppgifter men som saluförde fruktträd och olika slags växter och dom två i varje fall Bergianska Trädgården finns fortfarande kvar. Det fanns en köpstark grupp som också tillkom i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet - koloniströrelsen - . Det vill säga kommunerna upplät mark till kolonistugor. Det var områden som var ganska stora som man indelade i små tomter på ungefär 250 kvm yta och där byggdes ett litet hus, en kolonistuga som man kallade den, med 1 rum och kokvrå och förstukvist. De där kolonitomterna blev mycket välordnade och det blev inte ett eller annat träd utan de blev fullbelamrade och det blev ett mycket pittoreskt inslag. När man åkte landsvägen från Ekerö och kom till nuvarande Brommaplan så fanns det stora koloniområden på båda sidor om vägen. Vi kallade dem lilleputtstäder och det var onekligen lilleputtstäder. Där blev alltså en stor marknad för varjehanda växter, träd och buskar. Det var alltså ett behov som plantskolan skulle kunna tillfredställa.

Det fanns koloniträdgårdar väster om stan och norr om stan och många söder om stan och en del av de här områdena finns fortfarande kvar.

Det markområde som uppläts för plantskolan sträckte sig på den norra sidan av Ekebyhovs allé ner mot kanalen ned mot bryggaområdet och emellan bokslogen ner till Rörmaren. Inte riktigt för där reningsverket idag ligger var det en hög sandkulle på vilken det vid den tiden stod en vindsnurra som pumpade vatten till ett vattentorn som försörjde Ekebyhovs gård med vatten.

Läget var sålunda väl skyddat och lämpligt ur många synpunkter för den här verksamheten som sedan skulle utvecklas. När min far kom dit så var det alltså en potatisåker, det var sädesfält runt omkring och där skulle man då börja sätta igång med plantskolan. Det innebar att man till att börja med köpte viltstammar utifrån och planterade i långa rader med ett visst mellanrum på nån halvmeter eller något sådant där. Det var viltstammar som man sedemera skulle ympa. Sedan fanns det andra växter som man köpte som små och sedan drog upp. Man hade parkträd som växte upp och sedan såldes. Man hade granar och tallar och man hade ett mycket stort sortiment. En stor rosodling och en särskild avdelning för perenna växter på den sluttning som sluttar i sydlig riktning mot Ekebyhovs allé.

Det där med vildstammarna och dess vidare utveckling var mycket intressant. När vildstammen hade rotat sig så skulle man då ympa in olika sorter. Det var Akerö, Gravensteiner, Signe Tillisch, Cox's Orange, Cox's Pomona, Säfstaholm, Astrakan stor klar, Hampus, Hornsberg och vad nu alla sorter hette. Framför varje rad hade man då en adresstolpe vilken var gulmålad och där skrev man namnet på frukten med blyerts på den gula botten så att det inte skulle regna

bort och det var då prydliga rader utmed en gång som gick ner mot den nyssnämnda kullen.

Själva ympningen gick så till att man med vass kniv skar snett uppåtriktat skär i vildstammen och man hade en gren eller kvist av den äppelsort som skulle inympas. Det var då meningen att man skulle pressa ympkvisten emot motsvarande, den var då snedskuren även den så den skulle passa mot vildstammen så att barken mötte varandra så att de här livskraftiga safterna skulle kunna fortplanta sig ifrån viltstammens rotsystem och upp till den nya kvisten. Det var ett precisionsarbete som skulle utföras och det utfördes då av så kallade trädgårdselever. Det var säkert mycket jobbigt att gå böjd flera timmar i sträck och utföra det här arbetet. Man kunde inte krypa utan man var tvungen att kröka rygg och själva ympningen var väl ett par tre decimeter från marknivån vilket var väldigt ansträngande för den som utförde det. Ympvaxet tillverkade man själva.

Jag har inte receptet men jag vet att det var mycket harts, det var vax av olika slag och lösningsmedel som kokades. Det var viktigt att det inte tog eld när det kokade för det var mycket eldfångt. Om det tog eld var det bara att lägga på locket så slocknade det. Sen fick det där stelna och då var det hårt som glas och det var det som gjorde att det var ett så utmärkt täckmaterial att utestänga luften från ympen som man hade applicerat.

Jag kan inte säga hur lång tid som det tog för att plantan skulle bli ett träd att saluföra men jag skulle väl tro att det var ett par tre år innan man kunde skära det så att det utvecklade en krona. Det var naturligtvis ett noggrant jobb att kunna få det så att träden blev fina och att man beskar dem på rätt sätt. Det var en hög grad av yrkesskicklighet som erfordrades för det här jobbet. Det tog alltså en lång tid sedan plantskolan anlades 1917 och till dess att man fick någon avkastning av de planter man hade planterat. Men så vitt jag förstår så var det en ganska bra affär och man fick ett mycket gott renommé som gjorde att försäljningen var ganska bra. Försäljningen av de här fruktträden och även bärträden var indelade i 2 mycket strängt avgränsade perioder. Det kallades å ena sidan vårexpedieringen och andra sidan höstexpedieringen. Vårexpedieringen den var då strax före lövsprickningen. Man grävde upp träden och man la dem i packar.

Man hade till den här verksamheten en speciell spade som var väldigt tung och som var av grov järnplåt och med ett järnbeslag på skaftet som nådde nästan ända upp till handtaget. Det gällde ju att få ned den under rotsystemet och sedan rycka upp rotsystemet. En vanlig spade som vi har idag med mjuk plåt skulle ju omedelbart vika sig.

Jag nämnde att kommunikationerna till Ekebyhov var dåliga och att det i princip var båten som klarade transporter. Det fanns naturligtvis lite bilar och i början av 20-talet var vägarna väldigt dåliga. Broarna var ganska dåliga. Det var ett lågt axeltryck man kunde använda. Det var alltså små bilar. Men i viss utsträckning använde man även bilar för transporten men den stora delen den transporterades med båten Mälsåker från Ekebyhovsbryggan som låg precis där reningsverkets norra del ligger. Det finns idag några pålar kvar som visar var bryggan låg och därifrån gick båten till Mälartorget.

Man hade en ganska omfattande export till Finland. Det kanske har en logisk förklaringsgrund. Även i Finland började urbaniseringen. Det var på samma sätt där att i Åbo och storstäderna blev det koloni-

områden och villaområden runt omkring och som skulle ha växter. Eftersom Johan Ihres fru var född Björkegren och tillhörde aristokratin i Finland så hade hon mycket goda förbindelser och det innebar att man hade och fick god exportmarknad till Finland och det skickades då med finlandsbåtarna som vid den tiden låg vid Skeppsbron. Stora vita Sveabolagets båtar som jag väl kommer ihåg från min barndom. Arbetskraften utgjordes av s k trädgårdselever om det nu var elever eller om det var arbetare i egentlig mening det har jag ingen uppfattning om. Vi hade i alla fall en förman som jobbade året runt han kallades för kyparjohan, han hade varit kypare i sina unga dagar. Man hade en förman för växthuset och bänkgården han hette Jonsson och kallades gubben Jonsson av någon anledning som jag inte förstår. Därutöver var det mellan sex och åtta anställda som jobbade och dom bodde i parkvillan som ligger vid uppfarten från Ekebyhovs allé och upp till slottet genom bokskogen. Det var en elevbostad där folk bodde från den s k övre trädgården alltså handelsträdgården och så från plantskolan. Dom hade en kocka anställd som lagade maten och man handlade den i regel vid Tappström hos Josefsson sedemera den gamla Tappströmsgården som då var en affär där man köpte sitt öl och sitt snus och sina förnödenheter i allmänhet. Vilka avlöningsförmåner som utgick det har jag ingen aning om. Enligt uppgift lär förmannen haft 50 öre i timman vilket var enligt uppgift en ganska hygglig lön på den tiden. Man kan nästan tänka sig att när man hade begreppet elever, som skulle utbilda sig att de inte hade särskilt mycket betalt. Men några problem med arbetskraften vet jag inte att min far hade vid något tillfälle utan det flöt ganska bra. Men han var nog en rätt hård arbetsgivare skulle jag tro eller arbetsförman. Han krävde mycket av sig själv och han krävde väldigt mycket av andra och jag tror inte att det var några som stack upp emot honom för han var både klok och rättvis i det fallet. Om aktieägarna någon gång fick någon utdelning på sina aktier det har jag heller ingen aning om och om pappa fick några tantiem det vet jag inte. Han arbetade där i tio år som kontraktet var - till 1927 och då hade han redan 1924 köpt det stället Solhem där jag nu för närvarande bor på en liten del av det område som han då inköpte. Men sen då han slutade blev han avtackad på ett mycket förnämligt sett. Hela familjen bjöds på middag i matsalen, den matsal som vi idag använder som kafé och då fick pappa en klocka, väggur med dubbelklang, som min mor hade önskat att få som avskedspresent och den var då prydd med en silverplåt med en inskription: "med tack för ett mycket gagneligt arbete vid Ekebyhovs trädskolor".

Utskrivet från band den

25 febr. 1990 (Redigerat 28 febr. 1990)

Irene Frigge